

Tevhid

Tevhid; vahdet kökünden, birleştirme, bir kılma, bir sayma, Allah'ı birleme, "Lâ ilâhe illallah" hakikatine inanma ve bu yüce hakikati sürekli tekrarlayıp durma mânâlarına gelir. Sofîye ıstılahında tevhide, bu mânâların yanında; yalnız Bir'i görme, Bir'i bilme, Bir'i söyleme, Bir'i isteme, Bir'i çağırma, Bir'i talep etme ve O'ndan başkasıyla olan münasebetlerini de hep O'na bağlama, her şeye O'ndan ötürü alâka duyma anlamları da yüklenmiştir.

Tevhid; mebd'e'de, Allah'ın zâtını,

[1] كَلَّمَا خَطَرَ بِبَالِكَ فَاللَّهُ تَعَالَى غَيْرُ ذَلِكَ^[1] fehvâsınca, aklen tasavvur edilebilecek her şeyden tecrid; müntehâda da, zevk u hâlin vüs'at ve derinliği ölçüsünde mâsivâyı (Allah'tan başka her şey) kalben bütün bütün unutup O'na tahsîs-i nazar etmektir. Bu mânâda tevhid, İslâm'ın hem esası hem de meyvesidir. Bu çerçevede mebd'e ve müntehâ mülâhazasıyla bir tevhid telâkkisi, sofîyece sık sık üzerinde durulagelmıştır. Sofîyenin dışındakiler ise, ona biraz daha farklı anlamlar yüklemişlerdir.

Bunlara göre kısaca tevhid; Cenâb-ı Hakk'ı rubûbiyetiyle tastamam bilip, ulûhiyetine karşı da ubûdiyetle mukabelede bulunma ve mes'uliyet şuuruyla hareket etmedir ki, bir taraftan O'nun biricik tasarruf sahibi olduğunu, kavî, fiilî ve hâlî ikrarla beraber, O'nu benzer, zıt, nidd ve nazirden tenzih etmek; diğer taraftan da, böyle bir Mâbud-u Mutlak ve Maksûd-u bi'l-istihkaka karşı ta'zim, tebcîl, takdis mânâlarını hâvi ubûdiyet-i kâmilede bulunma demektir. Bu mülâhazaların bütününü şu şekilde hulâsa etmek de mümkündür: Tevhid; hem bir tevhid-i ilmî ve imanî, hem bir tevhid-i keşfî ve zevkî hem de Hakk'ın kendi has kullarına hususî mevhîbesi olan tehvid-i zâtîdir.

1. Tevhid-i imanî ve tevhid-i ilmî, şuhûd ve istidlâl ile elde edilen tevhiddir ki, bu mazhariyeti paylaşılanların, şirkten ve şâibe-i şirkten uzaklaşarak ömürlerini hep vahdâniyet-i

ilâhîyi düşünme, O'nu yâd etme ve gönlünün derinliklerinde O'nu duyması şeklinde tecellî eder.

2. Keşfî ve zevkî tevhid, şuhûd ve istidlâl yoluyla elde edilen mârifeti, daha sonra da vicdanî bir keşif ve zevkle duyup hissetme; yaşayıp kalble seslendirme demektir.

3. Tevhid-i zâtî, Hazreti Vahid u Ehad'in, kendinin kendine olan şهادetini tazammun eden öyle derin bir tevhiddir ki, O, kime duyurmuşsa o duyar; kime hissettirmişse o hisseder; duyup hissedenlerin de ya dilleri tutulur ya da O'nun müsaadesi ölçüsünde çevrelerine ifade ve ifaza edebilirler. Bu mertebedeki tevhide duyan bir sâlikin nazarında bütün delil ve işaretler renk atar; eşya min vechin serâb olur; bütün varlık itibarîliğe bürünür ve edep insana artık "sus" der; sus der, zira bu makam sükût makamıdır ve bu tevhid de tevhid-i sükûtîdir.

Bu mülâhaza çerçevesinde Mevlânâ tevhid hislerini şöyle seslendirir:

"Ey birader, kıl u kâl erbabından elini çek ki, Cenâb-ı Hakk sende ilm-i ledün izhar eylesin.. söz gelip buraya dayanınca, dudak "pes" edip kapandı.. kalem bu noktaya ulaşınca o da kırıldı. Burası, fesahat yapıp dil dökecek makam değildir; (gel) dem vurmada vazgeç; doğruyu en iyi Allah bilir."

İlm-i ledünnün, mârifet-i ledünne inkılâp etmesi; vicdanın hususî bir iltifatla donanması, cezbîn de incizâbın rengine boyanması demek olan bu hâl veya bu makam damlanın deryalaştığı, zerrenin kâinatlaştığı, hiçlerin vücûd pâyesiyile şereflendirildiği mir'âtiyet makamıdır. Ziyâ Paşa, Harâbât mukaddimesinde derin bir şiir zevkiyle bu hâli şöyle resmeder:

"Ey varlığı, varı var eden Var!

Yok yok, Sana yok demek ne düşvar.!"

Damlaya derya olma yolunu açan, zerreyi güneş hâline getiren, yoka var olma payesini kazandıran, ibtidâ ile intihâyı câmi ve herkese açık objektif bu tevhidin üstadları peygamberlerdir. Onlar, söz ve mesajlarına tevhidle başlar, duracakları yerde de sükûtî tevhid mülâhazasıyla sükût ederler. Aynı zamanda, hak yolcularının Allah'a açılma sürecinde ilk rıhtım, ilk liman ve ilk rampaları da

yine bu ibtidâ ile intihânın birleşik noktası sayılan objektif tevhid mülâhazasıdır. İlk mürselden Son Nebi ve Mürsel'e kadar, vazife ve sorumluluğu "yakaza" şehrahında götüren bütün hak elçilerinin birinci mesajları, "أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ" "Allah'a ubûdiyette bulunun ki, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur."^[2] sözleriyle ifade edilen imanın işte bu rûkn-ü a'zamı olmuş; daha sonra da bunun vuzûh ve inkişâfıyla alâkalı diğer emirler...

Böyle bir tevhid telâkkisi, İslâm'a girişin kapısı, onu, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn mertebesinde duyup zevk etmenin kaynağı, Hakk'ın kendini, kendi bildiği gibi -istidatlara göre- bildirmesinin de ilk çağrısıdır. Böyle bir tevhid anlayışıyla İslâm'a girilir; fıtratları yol almaya müsâit olanlar onunla yol alır; onunla nazar ve istidlâlî araştırmalarına gerçek derinliğini kazandırır; onunla izâfî hakikatlerin perde arkasına muttali olur ve onunla kadim ve hâdis farkının içyüzünü görür; Yaratan ve yaratılan arasındaki en büyük münasebet olan Hâlık-mahlûk münasebetini kavrar, abd ve Mâbud alâkasını anlar.. hatta yine onunla, Rabb'in yaratıklarına karşı mukaddes, münezzeh mübâyenetini, O'nun sıfatlarının kemal, külliyet ve asliyetini; kendi sıfatlarının da eksiklik, cüz'iyet, zılliyet ve izâfliliğini idrak eder; eder ve bütün mülâhazalarını enbiya-yı izâmın telâkki çerçevesine oturtur. Bu üstadların tarif ettiği çerçevede, tevhid adına tenzih ederken ta'tilden, Hakk'a yakınlığı seslendirirken hulûl ve ittihattan, kendini O'nun tecellîlerini temâşâyâ salarken temsilden, sıfatlarını yorumlarken de teşbih ve tecsim hatasına düşmekten kurtulur ve günde -lâakal- kırk defa tekrar ettiği sırat-ı müstakîm erbabından olma liyâkatini ortaya koymuş olur.. ve yine bu mânâdaki tevhidle hak yolcusu, kaza ve kaderin biricik gerçek kaynağını kavrar; Mutezile ve Cebriye'nin felsefe kaynaklı inhiraflarında ömrünü tüketmez; O'na yönelir.. O'na kullukta bulunur.. O'nu sever.. O'na karşı her hükmüne derin bir saygı duyar.. her şeyi O'ndan bilir -iradesindeki tercih hakkı mahfuz- her şeyi O'ndan bekler.. her zaman O'na itimat eder.. dünya ve ahiret mutluluğunu da O'ndan diler ve dilenir.

Tevhidi, mahiyet ve sıfatlardan mücerret bir vücûd olarak kabul eden Aristo, İbn Sînâ ve Nasîruddin et-Tûsî gibi mütefekkirler, kendilerinden sonra daha farklı şekilde sistemleşip devam edecek olan monizm inhirafına kapı aralamış ve pek çok batıl cereyanın doğmasına vesile olmuşlardır. Tevhidde hulûl ve ittihadı sapanlar ise -bunun neoplatonizm cereyanı ile İslâm ilâhiyatına bulaştığı da söylenebilir- varlığı, Hazreti Vâcibu'l-Vücûd'un mütemâdi tezâhürü ve eşyayı da âdeta O'nun aynı gibi görerek "tevhid" dedikleri aynı noktada şirke girmişlerdir. İlâhî sıfatları inkâr eden Kaderiye ve Cehmiye'nin Allah'a acz isnad etmeleri ve insan iradesini ilâhlaştırmaları açıktır ve dalâletleri de izahtan vârestedir. Hele insanı, eli-kolu bağlı, kaderin kâhîr rüzgârları karşısında savrulup duran çer çöp telâkkileriyle ele alan Cebriye'nin hâli, aklın bedâhetine bütün bütün ters olmanın yanında Allah'a karşı da en büyük bir iftiradır. İşin doğrusu, bütün bu cereyanların hemen hepsinde bir dâne-i hakikat bulunsa da müntesipleri ifrat ve tefritlerle inhiraflardan kurtulamamış ve ortaya attıkları düşüncelerle de arkadan gelenlere bir sürü kayma noktaları hazırlamışlardır.

Bize gelince; peygamberlerden duyup öğrendiğimiz, onların doğru vârislerinin beyan, tavır, iç müşâhede ve keşifleriyle ikinci kez tanıyıp zevk ettiğimiz, görüp şahit olduğumuz tevhid; Yüce Yaratıcı'nın rubûbiyet ve mârufiyeti, bizim de ubûdiyet ve mârifetimiz açısından Kur'ân ve Sünnet-i Sahîha'nın ısrarla üzerinde durduğu ana temalardandır. Kur'ân ve Allah Rasûlü, sık sık Cenâb-ı Hakk'ın zât, sıfât, esmâ ve ef'âlini, keyfiyeti meçhul "arş" üzerinde istivâsını, enbiya-yı izâm ve rusûl-ü fihâmıla konuşmasını, kezâ istediğine, kendiyile konuşma imkân ve şerefini bahşetmesini pek çok yerde zikreder ve O'nun hayatını, ilmini, sem'ini, basarını, kudretini, iradesini, kelâmını, yaratmasını, öldürmesini, öldürdükten sonra diriltmesini, rızık vermesini sürekli hatırlatır ve tevhidi bütün bunların hepsine bağlayarak bizi böyle bir kabul ve iz'âna çağırır.

(Devamı haftaya)